

## ROSSZUL LESZ VAGY BEROSSZUL? HÁLÓZATELVŰ ÖSSZEHAISONLÍTÓ VIZSGÁLAT

### Kivonat

A tanulmány a napjaink kreatív nyelvhasználatára jellemző újszerű jelentéssel és/vagy stílussal rendelkező igekötős igék közül a berosszul igealakot vizsgálja hálózatelvű összehasonlító vizsgálattal.

**Kulcsszavak:** igekötős ige, berosszul, rosszul lesz, -Ul toldalékmorféma

Napjaink kreatív nyelvhasználatát mi sem bizonyítja jobban, mint az újszerű jelentéssel és/vagy újszerű stílussal rendelkező igekötős igék sokasága. Ebbe a sorba illeszkedik a *berosszul* igealak is, amellyel egyre gyakrabban találkozhatunk a nyelvhasználatban a közösségi média felületein és az internetes fórumokon is, pl. *Ha valaki **berosszul**, kristálycukrot adjatok neki, mert attól jobban lesz* (gyakorikerdesek.hu).<sup>1</sup> E példamondatból is érzékelhető, hogy a *berosszul* és a *rosszul lesz* szoros hangtani és jelentéstani kapcsolatban állnak egymással, így összehasonlító jellegű vizsgálódásaimat a következő két fő kérdés megválaszolása érdekében folytattam:

- (1) mi a különbség a *rosszul lesz* és a *berosszul* egységekbe ágyazódott *-ul/-ül* (a továbbiakban *-Ul*) toldalékmorfémák között, illetve
- (2) van-e a *rosszul lesz* és a *berosszul* jelentése között számottevő különbség?

Habár a *rosszul lesz* és a *berosszul* a nyelv különböző szintjeit képviselik (az előbbi szó szerkezet, az utóbbi szóalak), hangtani és jelentésbeli hasonlóságaik összekapcsolják őket a nyelvi hálózatban (vö. a következő hálózatelvű megközelítéssel: Palágyi 2022: 31–48). Egyrészt mindkettő tartalmazza a *rosszul* alakot, tehát hangsoruk – ha csak részlegesen is, de – megegyezik, másrészt adott szöveggörnyezetben (közel) azonos jelentéssel rendelkeznek, vö. *Tegnap **rosszul** lettem ~ **berosszultam*** ('a rosszul lét állapotába kerültem') *a vonaton*.

<sup>1</sup> Vizsgálódásaim során a *berosszul* neologizmus 74 digilektusból származó előfordulását elemeztem: 47 alak (~ 64%) a *rosszul lesz* szintagma (kvázi) szinonimájaként tűnt föl.

Ha az egységeket mint több tagból álló szerkezeteket szemléljük, megállapítható, hogy a *rosszul lesz* állapothatározós alárendelő szintagma, a *berosszul* pedig olyan melléknévből képzett ige, amely az [igekötő<sub>be-</sub> + melléknév<sub>rossz</sub> + képző<sub>-ul</sub>] alaktani képlettel írható le. A szóösszetétel és szóképzés eredményeként létrejött *berosszul* ugyanazokból a grammatikai státusú „építőkockákból” jön létre, mint a *begyorsul* (‘gyorssá válik’) és a *bekékül* (‘kék színűvé válik’), így feltehetőleg ezeknek a mintájára keletkezett analogikusan. Mindez a középiskolás korosztály körében (köz)kedvelt *beflegmul* (‘flegmává, nemtörődömmé válik’), és az egyéni szófordulatnak, hapaxnak tekintendő *bepunkul* (‘punk stílust vesz fel’) (Kalivoda 2021: 60–1) példák-ról is elmondható.

### 1. Az *-Ul* toldalékmorféma grammatikai státusa

Az *-Ul* toldalékmorféma két grammatikai státussal is rendelkezik (MGr. 2000: 85, 200, 204), képzőként és ragként is használatos: (1) főnévhez járulva állapothatározói esetrag (pl. *feleség-ül megy*, *zálog-ul ad*), melléknévhez csatlakozva pedig módhatározó rag (pl. *magyar-ul beszél*, *hangtalan-ul játszik*)<sup>2</sup>, de (2) igeképző-jelentéssel is rendelkezik (pl. *kék-ül a szilva*, *gyors-ul a tehervonat*). A fentieket figyelembe véve az *-Ul* különböző jelentésű toldalékmorfémaként van jelen a *rossz-ul lesz*, illetve a *berossz-ul* egységekben: a *rosszul lesz* szószerkezet első tagjában ragként, a *berosszul* szóalakban pedig igeképzőként szerepel. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az első nyelvi egységben előforduló *rosszul* (ragos) melléknévi, míg a *berosszul* igei szófajissággal rendelkezik.

### 2. A *berosszul* jelentései

A *rosszul lesz* és a *berosszul* első pillantásra azonos jelentésű egységeknek tűnhetnek, ám a helyzet ennél összetettebb. A köztük lévő szemantikai különbségek felderítésében a *berosszul* szóalak két szélső elemének (*be-* igekötő, *-Ul* képző) a vizsgálata jelenti a kiindulópontot.

Az igekötős igeik jelentése az igekötő és az ige kölcsönös egymásra hatásában formálódik meg (Tolcsvai Nagy 2017: 339), melynek során az igekötő valamilyen mértékben megváltoztatja az alapige jelentését, vö. *szeret*, ill.

<sup>2</sup> A *Strukturális magyar nyelvtan III.*-ban (2000) úgy vélik, a *magyarul*, *hangtalanul*, *rosszul* stb. példák egységesen határozószók, ezért a bennük rejlő *-Ul* nem módhatározó rag, hanem határozószó-képző. A *Magyar grammatika* (2000) és a *Strukturális magyar nyelvtan III.* (2000) közti véleménykülönbség elsősorban a határozószói lét kritériumainak eltérő meghatározásából ered. Én a *Magyar grammatika* (2000) álláspontját fogadom el.

*elszeret, megy, ill. bemegy.* Vajon milyen hatással van a *be-* igekötő a *rosszul* formánsra? A *berosszul* igekötője az ige által jelölt lelki/tudati/fizikai állapot-változás felfokozottságát, az abban való teljes elmerülést (szubmerzivitást) (URL2.; Ladányi 2007: 266–9), valamint az állapotváltozás bekövetkeztének váratlanságát, hirtelenségét hangsúlyozza, pl. *Nekem regisztrációnál berosszul* ('hirtelen összeomlik') *az oldal, azt írja, hiba lépett fel* (ihungary.hu).

Korábban rámutattam, hogy az *-Ul* képző elsősorban melléknemekhez járul, s tipikusan 'valamilyenre válik' jelentésű (MMNyR. I. 1970: 370). A mindenkori beszélő a részek (*be-*, *rossz*, *-Ul*) tipikus jelentéséből kiindulva logikusan arra következtethet, hogy a *berosszul* a 'rosszá válik' szintagmával oldható fel, de ha kizárólag a részek szokásos tulajdonságainak vizsgálatára támaszkodunk, jelentésleírásunk nem lehet egészes. A nyelv olykor illogikátlan(nak tűnő) megoldásokkal áll elő: köztudott, hogy a származékszó jelentéselemei nem feltétlenül azonosak a megfelelő alaki elem szokásos jelentésével (Berrár 1973: 116–7), így aztán több olyan derivációs folyamat révén létrejött alakokkal is számolnunk kell, amely szemantikailag nem transzparens<sup>3</sup>, pl. a *boldogul* nem 'boldoggá válik', hanem 'érvényesül, pályáján sikert ér el' (ÉrtSz.) értelemmel ruházható fel. A nyelvi kompozicionalitást illetően a *berosszul* bipoláris vonásokat mutat: egyrészt – a részek tipikus tulajdonságaiból kiszámíthatóan – élhet a 'rosszá válik'-hoz hasonló jelentésekben (pl. 'használatatlanná válik'), másrészt a részekből kevésbé vagy egyáltalán nem levezethető módon a 'rosszul lesz', illetőleg a 'tudatmódosult állapotba kerül' jelentéseket is magában foglalhatja. A *rosszul lesz* és a *berosszul* szoros szemantikai kapcsolatát bizonyítja továbbá, hogy habár a *berosszul* igekötő nélküli formája nemigen él, ha mégis felleltem, kizárólag a rosszullet állapotára utalt, vö. *mondanám, hogy eddig rosszultam, de még csak most kezdődik igazán* (twitter.com); *Remélem jobbulsz (én egy kicsit rosszuló)* (Index Fórum).

Mindazonáltal a *berosszul* szemantikailag több szempontból is túlmutat a *rosszul lesz* egységen, s bizonyíthatóan nem csupán a 'rosszullet állapotba kerül' jelentésben használatos. Az alábbiakban a *berosszul* három fő jelentését szemléltetem példákkal:

#### (a) 'a rosszullet állapotba kerül' (~ *rosszul lesz*)

Az e csoportba tartozó mondatokban előforduló *berosszul* többnyire felcserélhető a *rosszul lesz* szó szerkezettel, vö.:

<sup>3</sup> Ezzel szoros összefüggésben állnak azok a pszicholingvisztikai kutatások (lásd Pléh–Juhász 1995), amelyek arra utalnak, hogy a derivátumokat – a ragos és a jeles alakokkal ellentétben – egészesen tároljuk, s azokhoz egészesen férünk hozzá: megértésük és produkciójuk során a memóriánkra támaszkodunk (Palágyi 2022: 46).

- ***Berosszultunk** a kajától a világ egyik legszebb részén* (youtube.com);
- *Azon csodálkoztam, hogy annál a gyakorlatnál ('edzőtermi gyakorlat') szoktál **berosszulni*** (prohardver.hu);
- *Egy egész tabletta után kicsit **berosszultam**, megfájdult a fejem, és bedugult az orrom* (online-arak.com);
- *Utoljára 1 éve fűveztem, és az utolsó alkalom az volt, hogy **berosszultam**, de nagyon* (gyakorikerdesek.hu).

A világhálón fellelhető adatok szerint a berosszulás ('rosszullét') oka gyakran valamilyen addiktív szer (pl. alkohol, drog).

### (b) 'tudatmódosító szer hatása alá kerül'

A *berosszul* ebben a használatában nem az addiktív szerek által kiváltott rosszullétre, hanem magára a tudatmódosulásra és a transzba esésre (vö. URL1.) utal, többek közt a buli hevében történő 'lerészegedés'-re. A *berosszul* ilyenkor okhatározó nélkül áll, mivel az ige – vagy az abból képzett névszó (*berosszulás*) – jelentésszerkezete eleve tartalmazza az állapotváltozást kiváltó szert, pl.

- *Nah, majd most az évzárón **berosszulunk*** (facebook.hu);
- *Este **berosszulunk*** (tumblr.com).

### (c) '(előnytelen) változáson megy keresztül' (~ *rosszá válik*)

A *berosszul* ebben a jelentésében többféle változástípusra utalhat, pl.

- 'illetlenül kezd viselkedni': *A gyerekekre nem túl jó hatással van (az okostelefon), mert előbb-utóbb **berosszulnak*** (jovotv.hu);
- 'gyengévé, értéktelenné válik': *Ha egy havernak kell egy nagyobb EU-s pályázat, de nincs már akkora keret, akkor kicsit **berosszul** a forint és láss csodát...;*
- 'használatatlanná válik': *Milyen széket ajánlanátok egy 180 cm körüli 100 kg-os embernek, ami nem fog 1 év után **berosszulni**?* (mobilarena.hu).

A *berosszul* keletkezéstörténete kapcsán arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az 'előnytelen változáson megy keresztül' jelentésű *elrosszul* már meglehetősen régen része a szókincsnek, vö. *tartván attól, hogy a gyermek az ő iskolájában teljesen elrosszulhat, levettem az iskolából s átadtam más tanítónak* (Hainiss 1878). Alighanem az *elrosszul* esetében is analógiás jelenségek által motivált igekötcserének vagyunk szemtanúi (*elrosszul* → *berosszul*).

## Szakirodalom

- Berrár Jolán 1973. Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alakitana köréből*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 99–125.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza – Országh László (szerk.) *A magyar nyelv értelmező szótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1959–62.
- Hainiss József 1878. Nyilttér. Válasz. *Hód-Mező-Vásárhely* 8.
- Kalivoda Ágnes 2021. Az igekötők produktív kapcsolódási mintái. *Argumentum* 17: 56–82.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2000. *Strukturális magyar nyelvtan III: Morfológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ladányi Mária 2007. *Produktivitás és analógia a szóképzésben: elvek és esetek*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 76. Tinta Kiadó. Budapest.
- MGr. = Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- MMNyR. I. = Tompa József (szerk.) 1970. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. kötet*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Palágyi László 2022. *Morfológia az egésztől a részekig. A magyar főnév esete*. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. Budapest.
- Pléh, Csaba – Juhász, Levente Zsolt 1995. Processing multimorphemic words in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 36: 241–67.
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2017. *Nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- URL1. Balázs Géza (2023) *A be- igekötő mint a módosult tudatállapot jelölője*. Helyőrség. <https://helyorseg.ma/rovat/szempont/dr-balazs-geza-a-be-igekoto-mint-a-modosult-tudatallapot-jeloloje> (Letöltés: 2023. 05. 21.)
- URL2. Nádasdy Ádám (2002). *Besír; beröhhög. Modern Talking*. [http://seas.elte.hu/w/!moderntalking/besir\\_beroeoheog](http://seas.elte.hu/w/!moderntalking/besir_beroeoheog) (Letöltés: 2023. 05. 21.)

*Erdélyi Kiara*

egyetemi hallgató

Károli Gáspár Református Egyetem BTK

E-mail: [erdelyi.kiara0@gmail.com](mailto:erdelyi.kiara0@gmail.com)

<https://orcid.org/0009-0007-9668-3561>

## **Abstract**

ERDÉLYI, KIARA

**ROSSZUL LESZ VAGY BEROSSZUL? A NETWORK-BASED COMPARATIVE  
STUDY (INSTEAD OF THE HUNGARIAN PHRASE 'BECOMING SICK', THE  
PHRASAL VERB 'BEROSSZUL' EMERGES)**

The study investigates the verb *berosszul* that is a verb with a novel meaning and/or style in contemporary creative language use by means of a network comparative analysis.

**Keywords:** verb with suffix, *berosszul*, will be sick, *-ul* suffix morpheme